

## İSLAM BAXIMINDAN İSRAFIN SOSIAL-PSIXOLOJİ AMİLLƏRİ

**Faizə MÜSLİHİ**

*AMEA Əlyazmalar İnstitutunun doktorantı*

**Key Words:** İslam, immoderation, social-psychological factors

**Ключевые слова:** Ислам, расточительство, социально-психологические факторы

İslam və Qur'an baxımından israf haqqdan uzaqlaşmaq, orta həddən keçmək, etinasızlıq və başqalarının haqqına təcavüz kimi dəyərləndirilir. Bu isə təkcə qanunlara laqeydlik deyil, Allahın nemətlərini zay etmək, təbii qaynaqları və sərmayələri tələf etmək, xüsusi və ümumi mülkiyyəti boş yerə xərcləmək, Allahın nemət və sərvətlərini Onun məqbul saymadığı yolda sərf etmək deməkdir. (2.s.20).

Adi halda adətən bu məfhum sadəcə yemək-içmək, geyim, ev və məişət şeyləri və başqa yaşayış şəraitini əks etdirir. Ancaq israf geniş məzmunla malik bir məfhumdur, təkcə fərdi və ailə həyatını və ya ictimai məsələləri əhatə etməklə məhdudlaşmır. Onun dərin mənəvi və psixoloji tərəfləri və amilləri vardır. Maddi və iqtisadi baxımdan israf iki əsas qrupa bölünür:

1. Fərdi və ailə çərçivəsində israf;
2. İctimai səviyyədə və hamıya məxsus olan qaynaqlardan istifadədə israf.

Haram və günah işlər öz-özlüyündə ilahi hüduqları aşmaq deməkdir, mal-dövlət sərf etmədən belə əməllər törənersə günah və dini göstərişlərdən kənara çıxmaq mənasında israf hesab edilir. Əgər belə işlər üçün mal xərclənersə, bu həm günah sayılar, həm də israfçılıq və mal-dövləti dağıtmaq kimi anlaşılar. Deməli, həmin müəyyən xərclə törədilən günah işlər iqtisadi israfçılıqla yanaşı, dini-mənəvi cəhətdən hüduqları aşmaq kimi dəyərləndirilir. (3.s.33).

Qur'anda bu sözün həmin mənada işlənməsi halları çoxdur və nümunə üçün bir neçə ayəyə müraciət etməklə kifayətlənirik:

“...” Ya Rəbbimiz, günahlarımızda və işlərimizdə həddi aşdığımıza görə bizi bağışla!” (Ali-İmran:147).

“Ey Mənim (günah törətməklə özlərinə zülm etməkdə həddi aşan) bəndələrim! Allahın rəhmindən ümitsiz olmayın!” (Zumər:53).

“Allahın haram buyurduğu cana haqsız yerə qəsd etməyin. Haqsız yerə öldürülən məzlum bir şəxsin sahibinə (və ya varisinə qatil barədə) bir ixtiyar verdik. Lakin o da qətl etməkdə ifrata varmasın (həddi aşmasın). Çünki (şəriətin hökmü ilə) ona artıq kömək olunmuşdur” (İsra:33).

Son ayədə qətlə israf məsələsi önə çəkilir, bu o deməkdir ki, fərd və ya fərdlər qisasda ilahi həddi aşır (4.s.51).

Bir sıra hallarda israfın həddini müəyyənləşdirmək üçün ictimai normalar meyar kimi götürülür. Məsələn, hər hansı fərdin özü üçün, ailəsi və övladları üçün mal sərf etməsi, yaxud bir qrup üçün mal xərclənməsi. Bunların hər birinin hüdudu cəmiyyətdə iqtisadi vəziyyət, zaman və şərait, maliyyə vəziyyəti, hər bir şəxsin ictimai yeri və iqtisadi imkanı nəzərə alınmaqla müəyyən edilir, məntiqi bir miqdar təyin olunur. Əgər zəruri miqdardan az xərclənersə bu xəsislik olmaqla yanaşı, həm də vacib haqqın ödənilməməsi kimi anlaşılar. Nəticədə həmin əməl haram və günah sayılır. Müəyyən həddən aşmaq və ifrata varmaq da eyni qaydada orta həddən aşmaq və israfçılıqdır. (3.s.85).

Bu məsələnin tam aydınlaşması üçün cəmiyyəti təşkil edən fərdlərin sosial status və vəziyyətinin, onların ehtiyac və məsrəflərinin hüdudlarını təyin etmək lazım gəlir. Bunun üçün isə müəyyən meyarlar olmalıdır. Belə bir sual ortaya çıxır ki, şəxsin özü sosial vəziyyətinə görə öz ehtiyaclarının münasib ölçü və miqdarını bilirmi? Bu çox mühüm və geniş mövzudur və yığcam şəkildə belə demək olar: bu cür məsrəflərin ölçü və meyarı cəmiyyətdə formalaşan ümumi qaydalardır. Buna ümumi adət və norma deyilir. İctimai təşkilat və qurumlar tərəfindən fərdlərin ixtiyarına qoyulan imtiyaz və imkanlar cəmiyyət tərəfindən ümumi norma kimi qəbul edilən meyarlar əsasında sərf olunur (5.s.318).

İnsanın tələbatı onun fiziki, ruhi, təbii, xarici və daxili ehtiyacları üzrə müəyyən edilir. İnsanların ehtiyacları onların imkan və sosial mövqelərindən asılı olaraq müxtəlif olur. İstər şəhər, istərsə də kənddə yaşayan hər bir fərdin müəyyən xərcləri olur, bunun üçün ümumi norma və ölçü formalaşır ki, onu “üfr” termini ilə ifadə edirlər. Bununla belə bütün cəmiyyətin məsrəfləri üçün eyni ölçü təyin etmək olmur, ancaq onun hüdudlarını orta bir qaydada müəyyənləşdirmək mümkündür. Toplum tərəfindən məqbul sayılan normalar isə əslində şəriətlə ziddiyyət təşkil etmir (6.s.115).

“Üfr” baxımından qoyulan meyarlar:

Birinci meyar ondan ibarətdir ki, əgər əldə olan imkanlar və qaynaqlar hədəyə gedərsə və boş yerə sərf olunarsa, bu israf sayılır.

İkinci meyar məsrəfin ziyanlı olmasıdır; əgər bir malın kəmiyyət və keyfiyyət baxımından məsrəfi bədənə ziyan verərsə bu da israfın bir növü sayılır. (4.s.53). Bu barədə yenə İmam Sadiqin (ə) sözünü misal gətirə bilərik: “Bədəni sağlam saxlayan hər bir şeyin məsrəfi israf deyil, israf odur ki, malı xarab edir və bədənə zərər yetirir (7.c.4.s.53).

Üçüncü meyar: ehtiyacdən artıq olan məsrəf; maddi imkanlardan ifrat istifadə; bəzən maddi imkanlar lüzumsuz yerə, ehtiyac olmadan boş-boşuna sərf edilir. Ehtiyacdən çox yemək, istifadə edilməyən geniş və çoxlu evə sahib olmaq bu qəbildəndir. Bu məsələ Qur’anda özəlliklə vurğulanır. Bir ayədə deyilir: “Yeyin-için, ancaq israf etməyin!” (Əraf:31). Təfsir alimləri bu ayədə ehtiyacdən artıq məsrəfin pisləndiyini diqqətə çatdırmışlar.

Kifayətedici miqdar hər kəsin ailəsi ilə birlikdə ehtiyaclarının ödənilməsi üçün müəyyən edilən ölçüdür. Bu ölçü orta həddə olan tələbatı nəzərdə tutur, ondan artıq xərcləmək israfdır (8.s.5).

Dördüncü meyar: öz məqam və mövqeyindən artıq xərcləmək. Maddi imkan və maldan öz şənindən və mövqeyindən artıq həcmdə xərcləmək israf sayılır. (4.s.88). İnsanların öz imkan və mövqeyindən artıq xərcləməsi də cəmiyyətdə həssaslıqla qarşılanır. Bu məsələnin psixoloji təsiri istehlak mədəniyyətinin zəifliyi ilə daha çox olur.

Aydındır ki, israfçılıq bir sıra amillərlə bağlıdır. İnsanda bu sayaq meyllərin güclənməsinə təsir göstərən amilləri diqqətlə araşdırmaq, onların köklərini tapmaq lazım gəlir. İsrafın səbəb və köklərini dəqiq müəyyən etmədən onunla mübarizə aparmaq mümkün deyil. İsrafın yaranmasına güclü təsir göstərən mühüm amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırı bilərik:

### **1. Cəhalət və bilməzlik.**

Bəzən israf bilməzlik və məlumatsızlıq ucbatından olur, yəni insanlar ya israfın nələrdən ibarət olduğunu və onun əlamətlərini bilmir, yaxud bəzən də ixtiyarında olan nemətlər qarşısında öz məsuliyyət və hüquqlarından xəbərsizdir. Bir sıra hallarda insanların bir qismi mal-dövlətin boş yerə zay olmasının ziyanlı bir iş olduğuna etinasız qalır (9.s.37).

Qənaətcil olmaq ağıl və düşüncənin nişanəsi olduğu kimi, israfçılıq və bədxərclilik də nadanlığın bariz əlamətidir (5.s.320).

Əslində insanları israfa, mal-dövlətin boş yerə tələf edilməsinə, sərmayə və imkanların hədəyə verilməsinə vadar edən birinci amil nadanlıqdır. Burada məsələyə əqli yöndə yanaşma olduqca önəmlidir, bununla israftan və bədxərclikdən çəkinmək, Allahın insanlara bəxş etdiyi nemət, sərvət və imkanları saxlamaq mümkündür.

## **2. Özünü göstərmək və qürrələnmək.**

İnsan öz həyatı boyunca uşaq çağından şəxsiyyətinin formalaşdığı zamanadək öz istək və arzularına çatmaq üçün uğursuzluq və başqa xoşagəlməz əngəllərlə üzləşirsə, məhrumiyyət və yoxsulluqla əlbəyaxa olursa, bütün bu acı təcrübələr bəzən onun psixologiyasında mənfi dəyişikliklər yaradır. Belə hallar onun şəxsiyyətini də psixoloji baxımdan böhranla üzbəüz qoyur (6.s.84). Belə hallarda uğursuzluğa düşər olan insan öz şəxsiyyətini saxlamaq üçün elə vasitələrə əl atır ki, psixologiyada ona özünümüdafiə reaksiyası deyirlər. Belə bir psixoloji durumda olan şəxs özünü nümayiş etdirməklə diqqətdə qalmağa çalışır.

Peyğəmbər öz səhabələrinə xitab edərək belə buyurmuşdur: “Hər kim başqalarının görməsi və eşitməsi (tərifləməsi) üçün bir bina tikirsə, qiyamət günü onu bir od parçası kimi yeddinci yer qatından yüklənib daşıyacaq (10.s.426).

## **3. Ailə mühiti və tərbiyə.**

Ailə və cəmiyyətdə mövcud olan qeyri-sağlam tərbiyə mühiti israfa səbəb olan başqa bir amil olaraq diqqəti cəlb edir. Bir çox ifratçı istehlak və bədxərclik meylləri mühitlə bağlıdır. İnsan şəxsiyyəti, onun rəftar və əməllərinin bünövrəsi ailə və ictimai mühitin tərbiyəsi ilə formalaşır. Ev və cəmiyyətə hakim olan mühit, adət-ənənələr, ictimai-sosial proseslər insanın formalaşmasında böyük təsirə malikdir. Psixoloqlar və sosioloqlar insanın tərbiyə və mədəniyyətini müəyyən biçimə salan üç əsas məsələni diqqət mərkəzində saxlayırlar:

1. İrsi amillər;
2. Ailə mühiti;
3. Xarici mühit.

Həzrəti Əli (ə) övladı İmam Həsənə (ə) yazdığı bir məktubunda belə buyurmuşdur: “Yeniyetmə insanın qəlbi toxum səpilməmiş xam torpaq kimidir; orada nə səpsən onu qəbul edər və bitirər. Sənin ürəyin bərkiməmiş və aqlın başqa şeyə məşğul olmamış sənin tərbiyəyə girişirəm.” (11.s.373).

## **4. Məsrəfdə başqaları ilə yarış psixologiyası.**

Bəzi ailələr öz maliyyə vəziyyətini nəzərə almadan, öz ehtiyaclarını və tələbatını dəqiq müəyyənləşdirmədən başqa imkanlı şəxslərə baxaraq onların necə geyindiklərini, məişətdə nələrdən istifadə etdiklərini izləyir, həmin modeli öz həyatlarında tətbiq etmək istəyirlər. Onlar başqaları kimi yaşamaq üçün hansı imkanlara malik olmağı düşünmürlər (12.s.92).

İnsan öz yaşamaı çərçivəsində, öz əxlaq və rəftarında müxtəlif təsirlərə məruz qalır. Ölçü və standartlar şəxsiyyətin və insan rəftarının təşəkkülündə böyük təsirə malikdir. İqtisadi məsələlərdə və xüsusilə istehlak və məsrəf sahəsində başqalarından

təsirlənmək, necə deyərlər onlarla ayaqlaşmaq meyli daha güclü olur ki, bu da israfın mühüm amillərindən biri kimi çıxış edir. İslamda bu cür israfçılıq və bədxərclilik pislənir və tənqid edilir.

Təmtəraqlı həyat keçirənlərə göz dikmək və öz yaşayışında onları təqlid etmək, onlara bənzəmək insan psixologiyasını təhrir edən amillərdən biridir. Bəzən bu hal səmimi yoldaşlıq hisslərini həqarətli rəqabətə və kin-küdurətə çevirir. Bəziləri təmtəraqlı yaşayanların karvanından geridə qalmamaq üçün israfa və bədxərcliyə meyllənir, mal-dövlətini itirir (9.s.35).

Qur'ani-Kərim açıq şəkildə israfçıların ardınca getməməyi əmr edir: "Həddi aşanlara və israf edənlərə itaət etməyin. (Şüəra:151).

Hədis və rəvayətlərdə də başqalarının təmtəraqlı həyat tərzinə göz dikmək və təsir altına düşmək pislənir. İmam Bağır (ə) buyurur ki, maddi həyatda özündən yüksək səviyyədə yaşayana göz dikməyin (7.c.2.s.137).

Təqlid bəşər cəmiyyətində iki şəkildə – ağıllı və kor-koranə təzahür edir və bu bir təbii psixoloji haldır. İnsan başqalarından örnək götürmədən və onları təqlid etmədən yaşaya bilmir. Hətta örnəksiz təkamül yolu keçmək olmur. Ona görə Qur'an rəvayətləri keçmişdə yaşayanların həyatından hekayətlər və ibrətlər gətirir. Həmin örnək və ibrətlər həyatın kiçik və böyük məsələlərində insanı müəyyən səmtə doğru istiqamətləndirir, müəyyən bir baxış və rəftarla düz bir yolda davamlı və səbatlı şəkildə hərəkət etməyə zəmin yaradır. Belə bir düz yolun seçimi bəşəri dünyada və axirətdə səadətə qovuşdurur. Hər bir halda başqalarına göz dikmək fitri və psixoloji bir amil kimi bəşər həyatına təsir göstərir. Ancaq burada əsas məsələ ondan ibarətdir ki, hansı rəftar və həyat tərzini örnək kimi qəbul etməyi, yaxud bunun əksinə, hansı həyat tərzindən çəkinməyi ayırd edə biləsən.

İctimai həyatda öz mövqeyini düzgün təhlil edib dəyərləndirmək lazımdır. Yanlış şeyləri örnək kimi götürüb öz həyatını onunla uzlaşdırmaq cəhalət və nadanlıqdır. Düzgün meyl və sağlam fitrətdən doğan istəklərdən yanlış şəkildə bəhrələnmək mənfi nəticələr verir. Belə olduqda şəxs öz imkan və gücünü ona fayda gətirməyən işlərə sərf edir.

## **5. Əxlaqi qüsur**

İsrafa səbəb olan digər amil əxlaqi fəsadla bağlıdır. Günaha və dikbaşlığa adət edən şəxs qəti olaraq bütün işlərdə sağlam və mötədil mövqe nümayiş etdirə bilməz, həmişə öz həvaü-həvəs və nəfsi meyllərinin təmin edilməsi üçün çalışır. Buna görə belə şəxs öz sərmayəsini nəfs və həvəs yolunda xərcləyər. Belə bir hərəkət israfçılığın, bədxərcliyin və haram əməlin aydın təzahürüdür. (2.s.121).

Misal üçün, birisi narkotik maddələrə aludə olursa, öz nəfsi ehtiyacını ödəmək üçün hər bir işə əl atır, öz tamahını söndürmək xatirinə heç nədən vaz keçmir. Bu cəhətə görə bəzi Qur'an ayələrində israfçılıq günahlar sırasında verilir:

“Şübhəsiz ki, Allah (ona şəriq qoşmaqla) həddi aşanı və yalançını doğru yola yönəltməz.” (Mömin:28).

“And olsun ki, daha öncə Yusif sizə açıq-aşkar dəlillərlə gəlmişdi. Siz onun gətirdiklərinə şəkk edib dururdunuz. Nəhayət, (Yusif) vəfat etdikdə: “Allah ondan sonra əsla peyğəmbər göndərməyəcəkdir!” – dediniz. Allah (küfr etməklə) həddi aşan, şəkk içində olan kimsəni belə yoldan azdırar!” (Mömin:34).

Əlbəttə, bu iki şərəfətli ayədə şəriətin qoyduğu həddi aşmaqdan söhbət gedir ki, iqtisadi israfçılıq onlardan biridir. Buradan belə alınır ki, bəzi adamlarda israfçılıq ruhi natəmizlik, azgınlıq və şəxsiyyət çatışmamazlığı kimi özünü büruzə verir. Belə şəxslər adətən mötədillikdən uzaq olurlar.

## 6. Vasvasılıq.

Vasvasılıq psixoloji bir amil olaraq insan ömrünü mənasız yerə hədəfə verir, fiziki və ruhi gücü sarsıdır, əsəbləri gərgin vəziyyətdə saxlayır. (Vahid.s.72).

Vasvasılıq nəticəsində insan bir çox işlərdə ifrata varmaq öz psixoloji nöqsanlarını örtməyə çalışır. Bəziləri vasvasılıq üzündən hər hansı bir mərasimdə özlərini o qədər xərcə salırlar ki, öz ələmlərində qonaqlara böyük ehtiram göstərdiklərini nümayiş etdirmiş olurlar. Halbuki dərindən yanaşdıqda öz xırdalıqlarını ortaya qoyurlar. Bu sayaq psixoloji naqisliklər cəmiyyətdə çoxdur.

Vasvası şəxs əslində yanlış bir düşüncə ilə özünü iztiraba salır və bu iztirab bəzən o qədər şiddətli olur ki, insanı səhv rəftara gətirib çıxarır. Birisi evin qapısını bağlayıb bağlamaması barədə fikirləşirsə, onu yenidən yoxlaya bilər və iztirabdan qurtarar. Ancaq bəziləri dəstəmaz almaqda o qədər vasvasılıq edirlər ki, nəticədə bu hərəkət ifrat həddə keçir, saatlarla dəstəmaz və qüslə vaxt sərf edirlər. Vasvasılıq insanın həm fikrini məşğul edib onu nigaran saxlayır, həm də vaxtın boş keçməsinə səbəb olur. Bu cür yersiz xasiyyətdən çəkinmək lazımdır.

İmam Sadiqdən (ə) belə nəql etmişlər: “Allahın bir mələyi dəstəmaz almaqda həddi aşanları qeydə alır” (13.c.1.s.234).

Bəzi adamlar geyimdə, bəziləri ev avadanlığı və məişət şeyləri, bir çoxu isə yeməkdə vasvasılıq edir. Belə şəxslər tez-tez hər şeyi dəyişmək və yeniləşdirmək düşüncəsi ilə yaşayırlar. Onlarda belə bir psixoloji hal formalaşır ki, geydikləri paltar, işlədikləri başqa şeylər onlara layiq deyil.

Belə adamlar gündəlik məişətdə, bazara gedərkən özlərini və ətrafındakıları tənqə gətirmədən bir şey almırlar. Onlar qiymətli ömrlərinin çox hissəsini bazar,

pasaj və mağazalarda keçirirlər. Bu cür hədsiz vasvasılıq çox halda israfçılığa gətirib çıxarır, əldə olan sərmayə hədəyə gedir. Deməli, israftan çəkinmək və qənaət üçün vasvasılığı kənara qoymaq gərəkdir. Bəzən də bu cür adamlar başqalarından fərqlənmək üçün geyimdə, yeməkdə, məişətdə vasvasılıq göstərir və israfçılığa yol verirlər. Onlar camaatın ümumi yaşam tərzilə uzaqlaşmaq istəmədən özlərini cəmiyyətdən ayırırlar.

### 7. Naz-nemət meyli.

Nəfsin islah edilməməsi və saflaşdırılmaması, eyni zamanda ağıl və dinin göstərişlərinə diqqətsizlik nəticə etibarilə insanlarda israfçılıq meyilləri, harınlıq və Qur'anın ifadəsi ilə desək, naz-nemətə aludəçilik ruhiyyəsi yaradır. Buna görə sərvət toplamaq hərisliyi və naz-nemətə aludəçilik israfçılıq və bədxərcliyin əsas amillərindən sayılır. Təbiidir ki, naz-nemətə həris olanlar israfçılığa daha çox meyillənirlər. Buna görə Qur'ani-Kərim bəzən naz-nemət hərislərini, bəzən də israfçıları cəhənnəm əhli adlandırır (4.s.72).

Qur'an ayəsinə diqqət yetirək:

“Sol tərəf sahibləri! (Əməl dəftərləri sol əlində olanlar) Kimdir onlar?!” (Vaqiə:41).

“Onlar bundan əvvəl (dünyada) naz-nemət içində idilər.” (Vaqiə:45).

“Özləri də böyük günah içində.” (Vaqiə:46).

“(Rəbbinə şərik qoşmaqla) həddini aşanlar – israfçılar sözsüz ki, cəhənnəmlikdirlər!” (Mömin:43).

Vaqiə surəsi, 46-cı ayədə işlənən “mutrəf” sözü “tərəfə” kökündən olub mənası naz-nemət deməkdir. Bu söz o kəslərə aid edilir ki, nemət bolluğu onu qürrələndirir və məst edir, qəflətdə saxlayaraq aşıqlılığa sürükləyir. Doğrudur, bütün mal-sərvət sahibləri bu zümrəyə aid edilmir, Qur'anın məqsədi harınlardır. Bu gün də görürük ki, bəşər cəmiyyətində baş verən fəsadlar həmin özünə qürrələnən məst və harın zümrə tərəfindən törədilir. Azgın zümrələr eyni zamanda başqalarını da yoldan çıxarır və toplumun mənəvi dayaqlarını sarsıdırlar. (14.c.23.s.240).

İnsan psixologiyasında qərribə bir xüsusiyyət var, o da bundan ibarətdir ki, öz yaşayışını, ehtiyac və istəklərini təmin etdikdən sonra hər şeyə biganə və laqeyd olur, bunun ardınca israfə, bədxərcliyə və həddini aşmağa başlayır: “Belə olmur ki, insan Allahın nemətləri müqabilində şükür etsin; bəlkə o həddini aşır və azgınlıq edir, çünki özünü sərvət sahibi və ehtiyacsız görür.” (Ələq:6-7).

Diqqət yetirmək lazımdır ki, istər insan və istərsə də başqa bir məxluq heç vaxt ehtiyacsız ola bilməz, əksinə, bütün məxluqat həmişə Allahın nemət və lütfünə möhtacdır. Əgər bir anlığa Allahın feyzi kəsilsə hər şey məhv olar. İnsan bəzən

yanlış olaraq özünü ehtiyacsız güman edir. Qur'an ayəsi bu incəliyi belə ifadə edir: "İnsan özünü ehtiyacsız görür", burada "insan ehtiyacsız olur" ifadəsi işlənmiş (14.c.27.s.185).

Qur'ani-Kərim həm psixoloji vəziyyət barədə belə buyurur: "Şeytan sizi yoxsulluqla qorxudaraq alçaq işlərə sövq edər. Allah isə əksinə sizə bağışlanmaq və bərəkət vədəsi verir. Allahın mərhəməti genişdir. Allah hər şeyi biləndir!" (Bəqərə:268).

### **8. Tüğyan (azğınlıq).**

Tüğyan suyun daşmasına deyilir, insan nəfsi tüğyan edəndir, böyük bir tələsikliklə israfçılıq və bədxərcliyə doğru gedir. İnsanın nəfsi tələbatı sonsuzdur və bu səbəbdən o heç bir sərhəddə və ölçü tanımır. Bəzən insanlar qanunsuz hədəflərə, qeyri-mənəvi istəklərə yetişmək, yaxud böyük güc sahibi olmaq məqsədilə ağılasığmaz pullar xərcləyir, öz qüdrətini artırmaq üçün zülm və təcavüzə əl atırlar. Zor və zülm üçün xərclənən sərvətlər israfçılığın daha şiddətli formasıdır.

Qur'ani-Kərim Fironun azğınlığı barədə belə buyurur: "Fironun öz qövmünə müraciət edib dedi: Ey qövmüm! Məgər Misir səltənəti, (saraylarımın) altından axan bu çaylar mənim deyilmi?! Məgər mənim qüdrətimi görmürsünüzmü?!" (Zuxruf:51). Firon öz saxta dəyərlərini Misir camaatının gözündə böyütmək istəyirdi, çünki həqiqi insani dəyərlərdən uzaq idi. Bunun kimi cahiliyyə dövrünün büt-pərəstləri mal-dövləti və hakimiyyəti önə çəkirdilər. İslam peyğəmbəri (s) gerçək insani dəyərlərin önəmini yenidən gündəmə gətirdi.

Beləliklə, islam mədəniyyətində və Quran təfəkküründə israf tək-cə maddi və sosial həyatla məhdudlaşmayıb fərdi və ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə etməklə etik və mənəvi məzmun kəsb edir. Neqativ hallarla müşayiət olunan bu problemin mahiyyətini və onun sosial-psixoloji amillərini araşdırmadan məsələnin həlli mümkün deyildir.

## ƏDƏBİYYAT

1. Qurani-Kərim. Tərcümə edənlər: Akad. Z.Bünyadov, V.Məmmədəliyev. Bakı. 1997
2. Vəliullah Rəstqar. Esraf əz didqahe-eslam. Tehran: Elmi. 1379
3. Molla Mehdi Nəraqi. Elme-əxlaqə-eslami. Tərcome: Cəlaləddin Müctəbəvi. Tehran: Hikmət. 1382
4. Cavad İrəvani. Olquye-məsrəf dər amuzehaye-eslami. Məşhəd: Daneşqah. 1388
5. Bekir Gülce. İslamın ekonomik doyutu. Türkiye Diyanet Vakfı. Adana 2001
6. Məhəmməd Hüseyn İbrahimi. Eqtesad dər Quran. Qum: Nəşre-eslami. 1387
7. Koleyni Məhəmməd ibn Yəqub. əl-Kafi. Beyrut: Darül-təarif. 1401
8. Seyyed Hossein Nasr. Sacred science and the Environmental crisis: An Islamic perspective. Albany state University of New York press. 1992
9. Teymuri Qənbərəli. Asibşenasiye-məsrəf. Nəşre-Yavəran. 1388
10. Şeyx Siddüq Məhəmməd Əli. Xisal. Tehran: Entəşarate-Cameye-modərresin. 1403
11. Məhəmməd Dəşti. İmam Əli və eqtesade-eslami. Tehran: Nəşre-məarefe-Əhli-beyt.
12. Mirzayi Əliəkbər. Sərfecuyi və esraf əz dide-eslam. Qum: Salehan. 1388
13. Amuli Abdullah Cavad. Təsnim. Qum: Əsra. 1377
14. Şirazi Məkarim Nasir. Təfsire-nəmunə. Qum: Darül-kitabə- eslami. 1425

*Faiza Muslihi*

**Position of Islam about the social-psychological  
factors of immoderation**

This paper refers main dimensions of Koranic conception of immoderation and its criterions, social and ethical-spiritual aspects. There are not excess and defect, and this principle comprises material, ethical, social and spiritual-divine aspects of life. Main aspects of negative appearances of consumptive character in modern society and prevention and regulation in Islamic culture have been analyzed.

*Фаиза Муслихи*

**Позиция ислама относительно социально-психологических факторов  
расточительства**

В статье изложены основные стороны Коранического понятия расточительства, его свойства и социальные и морально-духовные аспекты. Для определения данного понятия имеются отдельные меры разного характера.

Здесь раскрываются также основные его социально-психологические факторы, способствующие расточительству, имеющего негативные последствия и методы его предотвращения. .

**Rəyçi:** Filologiya elmləri doktoru, Kamandar Şərifli